

Libertat i Responsabilitat

Dr. Joan Corbella i Roig. Psiquiatre i comunicador

*Ponència presentada a la campanya: SETMANA PER LA PAU ALS DISTRICTES DE BARCELONA
Barcelona, 1998*

El punt VII de la Carta de la Pau comença amb aquesta frase: l'ésser humà és lliure, intel·ligent i capaç d'estimar. Jo hi afageixo: "tant de bo!". I després segueix: l'amor no es pot obligar o imposar i tampoc es pot exigir. L'ésser humà és lliure, intel·ligent i capaç d'estimar. És molt semblant a la definició que utilitza l'OMS per definir salut, per definir l'entitat d'ésser humà complet.

L'any 1975 es va celebrar a Perpinyà un congrés, que no s'ha repetit mai més -el canvi polític, potser, no el feia recomanable- que va ser un punt de trobada de metges i biòlegs de parla catalana, on el malaurat Jordi Gol i Gorina, metge barceloní de reconegut prestigi, va definir la salut, també, com "la capacitat de viure la vida autònomament, amb solidaritat, plenitud i lucidesa". Aquesta era una definició de salut que, si ens hi fixem, pràcticament va ser la mateixa que els redactors de la Carta de la Pau van utilitzar per ecapçalar aquest punt.

Heus ací que ens trovem davant d'una reflexió pública -la Carta de la Pau és una reflexió dirigida al públic, a les entitats socials-; i m'alegra extraordinàriament que els organitzadors d'aquest acte hagin triat aquest apartat, perquè en pugui parlar jo, perquè certament és l'apartat que més va dedicat a la primacia de l'ésser humà. No se m'acut altra cosa que puguin fer els polítics per fomentar la nostra intel·ligència i la nostra capacitat d'estimar, que deixar-nos ser lliures. Ara que hem aconseguit la llibertat essencial de la democràcia, hauríem de donar un pas més enllà i deixar que els polítics s'adonessin que quan parlem de llibertat no ens referim només a la macrosocietat, a la llibertat de poder votar, a la llibertat de poder llegir el que vols, a la llibertat de poder-te expressar. Aquesta és la "gran llibertat" que s'escriu amb lletra petita, és la llibertat en minúscula. És indispensable per a la llibertat interna de cadascú de nosaltres, però no és la gran llibertat a què hem d'aspirar. Aquesta és la llibertat que cal potenciar, o que, en tot cas, encoratjo a voler veure en aquesta Carta de la Pau, no com una declaració de principis reclosos en ells mateixos, sinó com una declaració d'intencions dinàmica que, dia a dia, es pot anar farcint de les nostres experiències personals.

Si hi ha algun punt extraordinàriament engrescador per ser conreat en cadascú, és aquest punt setè, que ens convida a cercar la llibertat, la nostra intel·ligència, el nostre seny, i que ens convida a experimentar les nostres emocions en el fet d'estimar. I tot això ho hem titulat, aquest vespre, amb la correlació "llibertat i responsabilitat". És obvi que, quan parlem de la llibertat, recordem que no fa massa anys ens manifestàvem reclamant-la. Volíem llibertat, amnistia i

Estatut d'Autonomia. Ho volíem des que va morir el dictador, ho volíem des de molt abans. Ho volíem i ho hem de voler sempre. Però això, una vegada ho tenim, serveix per a poder exercitar la llibertat de cada dia, la nostra, la personal.

En què consisteix la llibertat?

La primera llibertat personal és poder-nos mirar cada dia al mirall, poder-nos reconèixer a nosaltres mateixos i tenir consciència de quelcom apassionant: consciència d'identitat. Sense llibertat, t'obliguen a ser un número, t'obliguen a pensar el que volen, no pots optar. Ets un número més, una façana més de les cares que té la ciutadania del dictador (en tots els casos, el dictador seria aquell que arrabassa la llibertat dels altres).

Però una vegada et donen la llibertat, si tu no t'identifiques, si tu no optes, si tu no tens consciència de ser, si tu no et reconeixes i et coneixes, la llibertat només és que t'han tret les cadenes, que t'han obert la porta de la presó, però no ens surts, no fas anar les mans encara que les deixis de tenir emmanillades. La llibertat ens la donen en la mesura que ens treuen l'impediment, però després cadascú de nosaltres l'ha de conrear.

La responsabilitat

La responsabilitat és, sovint, vista com allò que permet a l'ésser humà contraposar els possibles perills de la llibertat. Quina barrabassada! Com si la llibertat n'hagués de tenir, de perills! Moltes vegades s'ha dit allò de: llibertat, sí; llibertinatge, no. Quan fas aquesta expressió d'alguna manera ja dius: "Posem-li alguna cota a la llibertat". Ja és un acte de no-fe en l'ésser humà, que el considera llibertí per naturalesa, cosa que és, crec, absolutament incerta. La majoria d'éssers humans són essencialment bons.

En presentar-me, esmentava el fet que havia treballat al departament de perillosos, aquí, relativament a prop, a Santa Coloma de Gramanet. En el departament de perillosos, jo, cada matí, tenia assegut un noi -que malauradament després va morir- que havia matat el seu pare i la seva mare. Era un bon noi. Jo el deixava jugar amb els meus fills; ell els feia posar els dits com si fossin braus i els torejava. Els meus fills estaven encantats. Tenia un xicot, també, que havia violat la seva germana; estaven en el meu departament, perquè eren "la flor i nata" de la societat. Quan els miraves als ulls i els preguntaves com havien passat la nit, quan els preguntaves com vivien, jo us puc assegurar que eren bona gent. No estic defensant el que havien fet; estic defensant que darrere de tot home, de tota dona, hi ha un ésser bo, malgrat algunes de les seves conductes.

Aquesta afirmació ens hauria de fer creure tan profundament en la llibertat que no ens hauria de fer por que, per un excés de llibertat, es cometessin actes de llibertinatge. Això permet

deixar créixer en els éssers humans la responsabilitat. Però, compte, no la responsabilitat com a mecanisme controlador per a compensar la llibertat, sinó la responsabilitat com a mecanisme per donar més sentit a la llibertat, per aprofundir-la, per conèixer-la, per estimar-la, per voler-la. Responsabilitat que ens fa conscients.

De fet, el concepte responsabilitat està directament lligat al concepte d'intel·ligència. L'ésser humà és intel·ligent. Si parléssim genèricament diríem que se'ns pot ocórrer fàcilment que la llibertat va prenyada, vinculada a l'impuls, a l'emotivitat descontrolada, a aquella cosa que se'ns acut, a la reacció sense control, a allò, tanmateix, tan humà i tan enriquidor. Diríem, que la intel·ligència, quan raona sobre l'impuls, l'única cosa que fa és farcir la llibertat de responsabilitat. M'agradaria plantejar-vos una responsabilitat que no fos garant de res més que d'un mateix. Què seria responsabilitat? Seria aquell valor de l'individu que s'al·ludiria de tant en tant, quan algú s'enfrontés amb els seus pròpys fets i es preguntés "què faig a la política?"; "què faig predicant la pau?"; o "què faig fent de psiquiatre?"; o en la nostra vida privada, dels nostres sentiments, dels nostres amors i de les nostres passions, quan inevitablement -tots ho fem- ens enfrontem amb el que fem, sentim i som.

La responsabilitat no seria altra cosa que poder dir: "això, ho signo, me'n faig responsable; ho he fet jo, perquè he volgut, perquè hi he optat. Assumeixo aquesta responsabilitat". Alhora, des d'aquesta responsabilitat, hom ja programa la pàgina següent del seu llibre. I si hi ha qualsevol cosa que no ens veiem en cor de "signar", ja no es pot corregir, si més no fins al moment present. Allò que jo he fet a la meua vida fins avui, a aquesta hora, ja no ho puc canviar. Prendre'n responsabilitat, prendre'n consciència, ser un ésser intel·ligent respecte d'aquest fet, em permet, a partir d'ara mateix, canviar aquella part de la meua llibertat que no estic disposat a signar, de què no estic disposat a fer-me responsable.

Llibertat-responsabilitat

Veiem com la llibertat, amb la responsabilitat, ens permet unir la llibertat amb la intel·ligència. Però si el plantejament el deixéssim aquí, si planés amb aquests dos conceptes, ens trobaríem amb un home robotitzat. Un home o dona capaç de tenir reaccions, reflexions i un cert control sobre aquestes accions. Però heus ací que hi ha un pas més, que és el d'estimar, que és el descontrol per naturalesa i alhora el control per necessitat. Si estimem amb control abans que descontrol, posarem fites, posarem barreres a la nostra capacitat d'estimar. Però si estimem amb absolut descontrol, ens morim. Estimant molt aferrissadament allò que estimem, ens desprendrem tant de nosaltres mateixos que no sabrem viure. Algunes greus despersonalitzacions, les més freqüents, són les que tenen les mares respecte dels fills.

És alò que en castellà diuen desvivirse por los hijos; deixar de viure no és una bona manera d'estimar-los. La millor manera d'estimar és donant-te a la gent que estimes, no deixant de ser per qui estimes.

Imagineu-vos vosaltres, que sou mares, que al moment de parir haguéssiu fet la següent reflexió: "ara tindrè un fill; me l'estimaré amb mesura, no fos cas que d'aquí a un temps tingués angoixa"; ho trobaríem completament desnaturalitzat, ho trobaríem tan racional que no seria humà. Primer, la mare necessita prenyar-se del ser i prenyar-se del sentiment passional pel seu fill. Una vegada l'estima amb bogeria -i dic la paraula bogeria sense intel·ligència i sense llibertat, que aquest és un altre efecte personal- perd una porció de la seva llibertat. Si una dona vol ser completament lliure, sentir-se -no ser-ho, perquè ser-ho no és això-, no és una bona opció que faci de mare. La maternitat, així com la paternitat, estan renyides amb la sensació de llibertat, perquè quan estimes et compromets. I no ets del tot lliure, entre altres coses perquè no pots no estimar d'antuvi aquella persona que estimes. La passió t'atrapa ultra la reflexió i és justament per la reflexió que es pot tornar lliure l'amor. És justament per la responsabilitat que pots retornar a l'amor la seva condició d'humà, de lliure. Quan el sentiment s'ha produït, quan l'emoció s'ha concretat o s'ha disparat, l'ésser humà, que és el cor i que és cap, reflexió i sentiments, li posa acotacions, li posa cognoms, li posa qualificatius, li posa atributs i, d'alguna manera, en posar-li aquests atributs, en passar-li algun qualificatiu, en acotar alguna limitació, pot racionalitzar la seva condició. És amb el raonament, que jo puc passar d'un idioma a un altre amb millor o pitjor fortuna. Tanmateix, s'esdevé el fet que, quan estimem, estimem amb la nostra llengua materna, perquè, entre altres coses, no parlem en cap llengua quan estimem. Parlem més amb els nostres gestos, amb la nostra mirada. És molt més important el que s'anomena lleguatge hologràfic, que no pas el lleguatge verbal.

Recollint el fil i recapitulant, hem parlat de la llibertat, hem parlat d'una llibertat social exigible però no completa. Es completa amb els nostres actes. Hem parlat d'una raó, d'una intel·ligència que ens serveix per assumir la responsabilitat del nostre ser, i hem parlat d'uns sentiments que voldríem que sempre estiguessin impregnats de dues condicions fonamentals de l'ésser humà: la condició d'emotivitat i la de bogeria. He emprat la paraula "bogeria" amb una connotació més de descontrol de la que pot tenir el veritable concepte de bogeria. Estimar bojament seria estimar apassionadament; estimar amb prou dosi de generositat per admetre el nostre propi descontrol, però alhora amb prou dosi de raó perquè ens puguéssim fer responsables del nostre descontrol.

La capacitat d'estimar

L'encapçalament d'aquest apartat de la Carta de la Pau diu: L'ésser humà és lliure, intel·ligent i capaç d'estimar; podria haver estat també d'aquesta altra manera -i ho dic només per fer una mica de reflexió: l'ésser humà és capaç de ser lliure, capaç de ser intel·ligent i capaç d'estimar.

O més lacònicament: l'èsser humà és lliure, intel·ligent i estima. Per què hi ha hagut aquesta necessitat de posar aquí la paraula "capaç"? L'èsser humà és lliure, intel·ligent -posa- i capaç d'estimar. És a dir, no es dona per suposat que estima i, en canvi, es donen per suposades la llibertat i la intel·ligència. Aquest és un matís que els redactors, o bé el van treballar molt, o bé el tenien molt clar ja de manera innata. Certament, en un document públic podem exigir que se'ns donin les condicions per exercir la llibertat i per poder donar pas a la nostra intel·ligència. A l'intel·ligència que tot ésser humà té, fins i tot -i faig aquí un parèntesi professional- la intel·ligència dels limitats greument. L'èsser humà més discapacitat és un ésser més intel·ligent que qualsevol altre ésser de la creació. I, per tant, els organismes públics podran regular algunes de les limitacions que pugui tenir un ésser limitat, un ésser embogit o un ésser discapacitat, però mai considerar que no té intel·ligència. Només està mancat d'intel·ligència l'èsser humà en coma profund. Està mancat d'intel·ligència, en la mesura que no percep cap sensació.

L'èsser humà és lliure i intel·ligent. Què passa amb l'amor? És capaç d'estimar, sí, és capaç d'estimar més o menys. No és veritat que l'èsser humà sigui lliure, intel·ligent i estimi. Estima més o menys, més o menys gent, és més o menys solidari, és més o menys emotiu, segons les seves experiències, segons la seva edat o segons les seves circumstàncies. Una persona amb una depressió greu no és capaç d'estimar i, tanmateix, és lliure i és intel·ligent. És a dir, hi ha condicionaments que limiten la nostra capacitat d'estimar. I, no obstant això, és possible que res no sorgeixi més fàcilment de la llibertat i la intel·ligència que l'amor. Per començar, de la llibertat i la intel·ligència, el repte més immediat, aquesta mirada al mirall que us deia al principi permet voler-se a un mateix, permet ser conscient de dir: "Estic viu! Existeixo! Sóc una realitat! Faré amb el meu proper segon de vida allò que em plagui".

Generar el nostre paradís

Proust es va entretenir - i se n'ha fet broma- amb les petites satisfaccions de cada dia. És coneguda la seva tendència a parlar constanment de les magdalenes que menjava quan era petit i que recorda cada vegada que esmorza. Si fóssim capaços de treure de la nostra vida plaers concrets -el gust per l'esmorzar, el gust per fullejar el diari, el gust per la trucada al familiar que estimes, el gust per l'olor de l'autobus cada matí diferent de cada tarda, el gust per la trobada (força diferent segons el lloc), el gust pel bon dia que et diu la gent que estimes!-, potser ens desprendríem una mica més d'aquesta necessitat de vincular la nostra satisfacció amb grans esdeveniments. Seríem més conscients de l'existència.

Per la meva professió, de vegades tinc persones davant que, fins que no reben una notícia molt greu, no s'adonen de la sort que tenen. Em deia, a última hora del matí, una senyora: "és prou dur que m'hagin hagut de treure un pit, perquè m'adonés del gust que dona esmorzar cada matí i la sort de tenir els fills sans i un marit normal".

No som capaços de generar el nostre petit paradís. No som capaços de dir “visc en un país lliure, en una societat lliure; tinc la gran llibertat del carrer i la petita llibertat de conèixer-me i de modificar les petites coses de cada dia”. Deveu haver sentit molts cops que només emprem una part petita de la nostra intel·ligència.

No confongueu intel·ligència amb saviesa. El més savi no és necessàriament el més intel·ligent. És potser el que ha emprat més la seva intel·ligència, però, d'intel·ligència, en tenim tots més o menys la mateixa. I l'emprem, si volem, però per damunt de tot cal emprar-la pel que val més la pena: ser feliç, intentar esgarrapar espais de felicitat. D'aquestes dues correlacions i de la “fera” que tots portem dintre, en sorgeix la necessitat descontrolada d'estimar els altres i, si no deixes de ser lliure i no deixes de ser intel·ligent, aquest descontrol es diu amor. Amor que dóna, a la passió, la força i a la intel·ligència, la mesura; i, de la suma, en surt l'experiència vital.

La pau

Algú podrà dir: “i tot això, què té a veure amb la pau?”. Tot això té a veure amb la pau interior de cadascú de nosaltres. Tot això té a veure amb la primera experiència individual de l'ésser humà: la reconciliació amb ell mateix. Qui viu en pau genera pau. Us he posat l'exemple d'aquesta senyora amb qui parlava aquest matí. Em deia que el descobriment del seu esmorzar li havia servit per considerar el seu marit normal i els seus fills encantadors. Això s'entén perquè ja portava unes quantes xerrades amb ella, en les quals no havia manera que deixés de criticar-los. Esperava que ells, els altres, li fessin descobrir el goig de viure. Esperar que els altres ens complaquin sol ser l'inici de la majoria de guerres dels que tenim la sort de no estar en guerra i que, desafortunadament, s'acaben el dia que realment hi ha una guerra. Quanta gent, mentre estem parlant ara aquí, estan discutint a les seves cases amb el comandament de la televisió! No creieu que sigui tan subtil, això. No és que vulguin veure un programa en concret, sinó que volen que els altres vulguin veure el programa que ells volen veure. I no és que vulguin tenir el mateix gust, sinó que volen que tinguin la gentilesa de deixar-los veure el que volen. És a dir: comencem l'amor a l'inrevés. Volem adonar-nos que els altres ens volen. I, així, uns darrere els altres, donem mal viure als qui tenim al costat.

D'alguna manera ens preocupa tant que ens vulguin, que no deixem ni que ens vulguin. “Estima'm una mica menys i fes-me una mica més feliç”, es poden dir algunes parelles o fills als seus pares. Si tots primer fóssim lliures, després intel·ligents i, després, de mica en mica, anéssim estimant, discutiríem molt menys. El món privat seria molt més relaxat.

Algú pot afegir que els éssers humans, per naturalesa, tendim a ser exigents, però també cal recordar que l'amor no es pot obligar ni imposar. L'amor s'acaba obligant o imposant d'una sola manera: estimant. “Si et dones, jo et dono”. I, per què no “jo et dono, ja hem donarà”? És

un altra forma possible a partir del moment en que un s'ho passa bé amb ell mateix. Si un està pensant: "que bé que estic amb la madalena!; la llàstima és que a l'altre no li agradin les magdalenes", ja està condicionant els altres. Les grans guerres que hi ha hagut han estat perquè uns han volgut imposar les seves creences, la seva forma de vida, la seva religió, les seves pautes, les seves fronteres, les seves llengües, els seus costums als altres. I, què importa si aquest senyor és espanyol o li agrada parlar en japonès? Que sigui feliç amb la seva magdalena!

En la mesura que cadascú de nosaltres trobem la pau amb nosaltres mateixos; en la mesura que trobem aquesta dimensió de pau en el nostre reducte familiar; en la mesura que aquest reducte familiar deixi de ser reducte i s'obri als altres; en la mesura que tots siguem capaços de ser lliures i intel·ligents i, per tant, responsables del nostre dia a dia, molt probablement ens importarà moltíssim menys el que faci el veí, sempre que sigui lliure, responsable i estimi, que és la manera que ell també sigui feliç. És per això que aquest punt de la Carta de la Pau és el més personalitzat, el més intimista, el que més ens afecta en el món privat. I una cosa és encara més important: és el punt en què més podem fer, cadascú de nosaltres, per aconseguir la pau, dia a dia. Podem estar més en pau amb nosaltres mateixos, si no ens espantem davant la llibertat, si no emprem la responsabilitat per atenaçar-nos d'angoixa per fer les coses més bé i si ens adonem que la responsabilitat, que serveix només per assumir-nos, és el primer pas per donar-nos als altres estimant-los.